

Pregledni znanstveni članek/Article (1.02)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 83 (2023) 4, 1071—1085

Besedilo prejeto/Received:08/2023; sprejeto/Accepted:12/2023

UDK/UDC: 316.74:27-57(460Camino de Santiago)

DOI: 10.34291/BV2023/04/Krajnc

© 2023 Krajnc et al., CC BY 4.0

Slavko Krajnc in Snežana Brumec

Razumevanje simbolov Jakobove školjke in rumene puščice na Caminu v luči Luckmannove teorije simbolov in izpovedi romarjev

*Understanding the Symbols of the Jacob's Shell
and the Yellow Arrow on the Camino in the Light of
Luckmann's Theory of Symbols and Pilgrims' Testimonies*

Povzetek: Romanje po poti Camino de Santiago v poznomodernosti doživlja razcvet.

Preoblikuje se v osebni ritual, pri katerem je pomen pomembnejši od cilja in pot pomembnejša od destinacije. Verjetno sta najpogostejša znaka in simbola na Jakobovi poti školjka in puščica. Ta članek obravnava osebnoizpovedne izkušnje doživljanja simbolov školjke in rumene puščice glede na Luckmannovo razumevanje teorije simbolov. Za potrebe take analize avtorja najprej orišeta osnove Luckmannove teorije simbolov in temu dodata tudi razumevanje ritualov, ki so ga nekateri avtorji razvili iz Luckmannove teorije simbolov. Pri tem Luckmannovo teorijo osvetlita tudi glede na podobne ugotovitve drugih avtorjev. Temu sledi del članka, ki prinaša vrsto osebnoizpovednih izkušenj romarjev ob srečavanju s simboloma školjke in rumene puščice na Camino de Santiago. V sklepu avtorja osvetlita osebnoizpovedna poročila romarjev z vidika Luckmannove teorije simbolov.

Gljučne besede: Luckmann; simbol; ritual; Camino de Santiago; školjka; rumena puščica

Abstract: Pilgrimage along the Camino de Santiago route is experiencing a revival in late modernity. It is transforming into a personal ritual where the meaning is more important than the destination, and the journey is more significant than the goal. Two common symbols on the Way of St. James are the scallop shell and the yellow arrow. This article examines personal and experiential accounts of encountering these symbols, utilizing Luckmann's theory of symbols. The authors first outline the basics of Luckmann's theory and incorporate the understanding of rituals developed by some other authors from Luckmann's perspective. They then present a series of personal experiences shared by pilgrims when encountering the scallop shell and the yellow arrow on the Camino de Santiago. Finally, the conclusion sheds light on the pilgrims' testimonies from the perspective of Luckmann's theory of symbols.

Keywords: Luckmann; symbol; ritual; Camino de Santiago; scallop shell; yellow arrow

1. Uvod

Ena izmed najbolj priljubljenih romarskih poti v Evropi je nedvomno Camino de Santiago. Gre za mrežo poti, ki prečkajo vso Evropo in imajo cilj v Santiagu de Compostela.¹ Leta 813 naj bi na mestu, kjer danes stoji Santiago de Compostela, našli relikvije svetega Jakoba in od takrat dalje je kraj cilj številnih romarjev. V srednjem veku je bil za Jeruzalemom in Rimom najpomembnejša romarska pot, ki je povezovala vso Evropo. V 14. stoletju se je začelo število romarjev zmanjševati, dokler ni popolnoma usahnilo. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja, leta 1982, je papež Janez Pavel II. pozval Evropo, naj znova odkrije svoje korenine in se vrne k njim. Svet Evrope je v letu 1987 razglasil Camino za evropsko kulturno pot, UNESCO pa za svetovno kulturno dediščino. Takrat je število romarjev začelo skokovito naraščati. V letu 2019 je tako kompostelo, potrdilo o opravljenem romanju, ki ga izdaja santiaška nadškofija, prejelo več kot 437.500 romarjev, od katerih jih je nekaj več kot 37 % kot razlog romanja navedlo religijski motiv, okoli 40 % pa religijski in drugi motiv (Pilgrim's Reception Office 2020). Na podlagi teh podatkov lahko sklepamo, da je človek večni iskalec nečesa, kar se nahaja zunaj vsakdanje resničnosti.

Da romarji na poti Camino de Santiago izkušajo transcendentno oziroma transcendentna izkustva, potrjuje vrsta empiričnih raziskav (Farias idr. 2019; Oviedo, de Courcier in Farias 2014; Schnell in Pali 2013). Obstaja tudi tipologija teh izkušenj in njihovih transformativnih učinkov, ki so jo Brumec, Lavrič in Naterer (2022) razvili nedavno. Prav tako so nekateri raziskovalci te transformativne učinke izmerili, in sicer z različnih vidikov (Brumec 2021; Brumec in Aracki Rosenfeld 2021; Brumec 2022).

V tem članku obravnavamo svet romanja, v katerem omenjena transcendentna izkustva potekajo. Gre za zunajvsakdanjo resničnost, svet rituala, v katerem poteka komunikacija preko simbolov.

2. Izkustva izkustvenega in transcendentnega

Po mnenju Berger in Luckmanna (1988) se ljudje zavedamo, da je svet sestavljen iz več resničnosti, med katerimi se resničnost vsakdanjega življenja predstavlja kot resničnost *par excellence*. Gre za popredmeteno resničnost, sestavljeno iz vrst predmetov, ki so bili ob vstopu posameznika v družbo že označeni kot predmeti, to popredmetenje pa skupaj z njegovimi pomeni posamezniku zagotavlja jezik, ki ga uporablja v vsakdanjem življenju. Ta popredmeten svet je zanj uporaben in koristen. Določa ga predvsem tisto, kar posameznik v njem počne, ali naredi, ali načrtuje. Hkrati je to tudi intersubjektivni svet, ki si ga deli z drugimi v običajni, samoumevni rutini vsakdanjega življenja, saj tudi drugi razumejo popredmetenja, po katerih je svet vsakdanje resničnosti urejen. Med to »resnično« inter-

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega dela pri programu „Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga“ (P6-0262), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

subjektivno resničnostjo, ki jo Luckmann (2007) imenuje tudi življenjski svet, in drugimi resničnostmi pa obstaja neka meja, preko katere ljudje lahko v določenih okoliščinah prehajajo oziroma jo lahko na neki način transcendirajo. Na ta način vstopajo v mejno področje med dvema različnima stvarnostma, ki je sicer zunaj vsakdanjosti, ampak se vanjo hkrati lahko vključujejo tudi zavestne dejavnosti. V tem mejnem področju človek lahko deluje v resničnosti vsakodnevnega življenja, kot tudi izkuša transcendentna izkustva.

Po Luckmannovem mnenju (2007) človek že naravno razlikuje med izkustvi, ki se nanašajo na življenjski svet, in izkustvi, ki se nanašajo na druge resničnosti. Povedano drugače, razlikuje med izkustvi, ki se nanašajo na jaz, in izkustvi, ki ga presegajo. Torej razlikuje med tem, »kar je v izkustvu vsakokrat naravnost dano, in tistim, kar mu je le (nekako) do-dano« (86), torej ne izkuša samo tistega, kar je neposredno prisotno v danem trenutku. Luckmann to izrazi z besedami, da je v vsakem izkustvu posredovano »izkustvo vsebine, ki se samo po sebi ne kaže« (87), da sedanje izkustveno jedro kaže tudi na nezdajšnje, na sedanje neizkušeno, na tisto, na kar izkustveno jedro opozarja, na tisto, kar kaže onstran, preko samega sebe, in pomeni izkustvo transcendence. Luckmann glede na to, ali je v sedanjem izkustvu nakazano neizkušeno neposredno ali posredno izkustveno ali pa sploh ni neposredno izkusljivo, loči:

- Male transcendence. Mednje uvršča tiste, ki v časovnem ali prostorskem pogledu presežejo neposredno izkušnjo, ki bi jo lahko tudi neposredno izkusili v sedanjosti. Pri malih transcendencah človek izkuša namige in zadeva ob meje, ki so prekoračljive s spominjanjem, sposobnostjo logičnega sklepanja in načrtovanja dejanj. Na primer: z romanja po Caminu smo za spomin prinesli domov Jakobovo školjko in jo obesili na vhodna vrata. Dejanje, opravljeno v nekem drugem času in prostoru, kot ga izkušamo zdaj, smo lahko takrat tudi neposredno izkusili. (87–88)
- Srednje transcendence. Njihova značilnost je, da se lahko izkusijo samo posredno, v nobenem primeru, času in prostoru jih ne moremo neposredno izkusiti, saj ne gre za naša lastna izkustva. Gre za razumevanje soljudi in sporazumevanje z njimi. Soljudi lahko razumemo preko tega, kar počnejo ali kar se jim dogaja, in preko tega, o čemer nam pripovedujejo sami. Če se postavimo v trenutek, ko romar obeša Jakobovo školjko na vhodna vrata, lahko iz samega dejanja sklepamo, kako pomemben je zanj ta simbol, istočasno pa lahko z njegovega obraza razberemo veselje, za katerega vemo, da ni veselje sólo, ampak le njegov odziv ob spominu na izkustvo. (88)
- Velike transcendence. Te vrste izkustev so v vsakodnevem svetu nedostopne, niso neposredno izkustvene. Izkustvene so v drugih svetovih, skozi simbole, »o katerih včasih menimo, da jih razumemo« (89).

Zakaj nas neposreden stisk Jakobove školjke, ki so jo arheologi s težavo ekstrahirali z okostja dlani pred stoletji umrlega gobavega romarja, pretrese?² Kratek

² V januarju 2017 so v Winchestru na pokopališču gobavcev izkopali okostje fanta, ki je imel v času smrti

odgovor na to vprašanje bi seveda bil: zato ker školjka nastopa kot simbol nečesa. Po mnenju Luckmanna simboli v izkustvu življenjskega sveta premoščajo razdaljo med različnimi stvarnostmi. Trdi, da se preko meje napetosti zavesti lahko prene-sejo le namigi in spomini, ki jih izkuševalec po vrnitvi v stvarnost dnevnega življe-nja lahko ponovno priključijo, jih interpretira in izrazi tudi s simboli. Na ta način lah-ko človek s pomočjo simbolov raziskuje področja onkraj vsakdanje stvarnosti. Sim-boli mu služijo kot kašipot, ko išče razlage za delujoče sile, ki usodno posegajo v vsakdanje življenje, ko se sprašuje o smislu celote in njenih delov. Simbole je Luckmann opredelil kot »nekaj neposredno danega in izkušenega v edinosti z ne-čim drugim ali kot opozorilo na nekaj drugega, kar ni neposredno dano ali izkuše-no«, tega drugega pa ni mogoče neposredno izkusiti in po njegovem mnenju pri-pada nekemu drugemu področju stvarnosti (84). Poudaril je, da simbolov v nobe-nem prostoru in v nobenem času ni mogoče zares neposredno izkusiti. V zvezi s tem je opozoril na razliko med simboli in znaki (ali indici). Pravi, da znaki spadajo v isto območje stvarnosti kakor nosilec pomena sam, v vsakdanjik, medtem ko simbol pripada tudi zunajobičajni (transcendentni) stvarnosti.³ Indici oziroma zna-ki izražajo okvire vsakdanje stvarnosti, ki jih lahko vsi razumemo; imajo neki jasno dogovorjen oziroma intersubjektivno usklajen pomen. Tako na primer deluje stilizirana rumena Jakobova školjka na modri podlagi, ki je ponekod omejena s kro-gom rumenih zvezd Evropske unije in je dogovorjeni znak za Camino de Santiago. Splošno veljavni pomen znaka je dobila šele zaradi dogovora in z vsakdanjo rabo. Na ta način je omenjena stilizirana podoba postala obče razumljiv znak za nekaj, kar lahko načeloma vsakdo razume in tudi neposredno izkusi. Simbol po mnenju Luckmanna kaže tudi na nekaj več od neposrednega pomena v okvirih vsakdanje resničnosti. Kaže na drugo, transcendentno, morda neizrekljivo raven stvarnosti. To je povezano z Luckmannovo tezo, da simbol povezuje zavedne in nezavedne vidike zaznavanja stvarnosti. Simboli torej, če se izrazimo psihoanalitično, ponu-jajo možnost delnega dostopa do nezavednega.

Podobno kot Luckmann tudi Truhlar (1974, 546) predvideva, da se v simbolu razkriva neka resničnost, kar pa naj ne bi bila resničnost sama, čeprav je z njo po-vezana. Po eni strani je v njej prisotna, po drugi strani pa se v njej skriva, ostaja skrivnost in vsebuje skupaj z ustaljenim in očitnim pomenom še nekaj ali nedore-čenega, ali neznanega, ali prikritega. Meni, da ta širši, nezavedni vidik ni mogoče natančno določiti ali v celoti razložiti, prav tako pa tudi ne moremo upati, da ga bomo kdaj do konca opredelili ali pojasnili. Po mnenju Junga (2003, 23) je to zato, ker nas razmišljanje o pomenu simbola usmerijo k idejam, ki so onkraj dosega ra-zuma in vsakodnevne resničnosti. Človek pa je v vsakodnevni resničnosti v ospred-je postavil razum in s tem, kot pravi Rosenberg (1987), izgubil svojo povezavo z

18–25 let. Edini artefakt v grobu je bila lupina pokrovače, Jakobove školjke, v kateri sta bili vdeleni dve luknjici. Umrli jo je v času smrti tesno stiskal v levi dlani (Killgrove, 2017).

³ To lahko ponazorimo s primerom Jakobove školjke. Kot znak je popolnoma razumljiv v vsakdanji stvarnosti in praviloma kaže na izkušnjo romanja. Hkrati pa lahko nastopa kot simbol neopisljivih (duhovnih) izkušenj, ki so se posamezniku dogajale med romanjem. V tem smislu Jakobova školjka nastopa kot nekakšno »okno v drugo stvarnost«.

lastnim temeljem. Trdi, da je razum sicer zelo koristen v načelu smotrnosti, vendar se globina bitja ne dosega z njim, ampak s pomočjo simbolov, ki vodijo v notranjost, na duhovno področje. Ker simbol ni razumsko dosegljiv, je po mnenju Rosenberga neposredni izraz samega duha (29). Simbol je namreč z magično močjo nabit lik, ki v človeškem duhu udejanja in pričuje, kar v resnici je.

V primerjavi z znaki, ki samo označujejo predmete, s katerimi so povezani, nimajo nobene notranje moči in so posledično zamenljivi, je simbol odvisen od interpretacije, ki pa naj bi bila odvisna od nekakšne predispozicije. Prav po tej notranji moči, nekakšni nujnosti, simbol presega znak, to pa tudi pomeni, da so nezamenljivi (Chevalier in Gheerbrant 1995; Jung 2003; Rosenberg 1987).

3. Romanje kot zasebno in občestveno ritualno dogajanje

Luckmann (2007) meni, da simboli delujejo v različnih družbenih okvirih, med katerimi posebno mesto gotovo zaseda ritual. Ritual je po njegovem mnenju oblika komuniciranja preko ponavljajočih se dejanj, ki so osredinjena k nečemu ali nekemu zunaj vsakdanjosti (101). Jasno je torej, da imajo simboli v ritualu ključno vlogo, saj so prav simboli nekakšno okno v nevsakdanjo resničnost. V kombinaciji z ritualom je možnost vstopa v take vrste resničnost bistveno višja.

Podobno kot je trdil Luckmann, da so rituali »oblika delovanja simbolov« (84), se je izrazil tudi Geertz, ki pravi, da so simboli »dramatizirani v ritualih« (1973, 127). Geertz je zgoščeno opisal delovanje simbolov v ritualu v opredelitvi religije, saj je religijo najprej razumel predvsem kot obliko razlage človekovega izkustva s pomočjo simbolov. Prav tako kot Luckmann je tudi Geertz religijo videl kot obliko komunikacije, ki je osredinjena na območje preko meja vsakdanjega življenja, ter poudarjal, da imata pri transcendenci v zunajvsakdanjo resničnost simbol in ritual glavnoosrednjo vlogo. Med osrednje rituale religije pa je Geertz prišteval tudi romanje (216).

Romanje kot obliko rituala razumejo tudi številni sodobni avtorji. Tatjana Schnell in Sara Pali (2013) ga razumeta predvsem kot obliko t. i. osebnega rituala. Avtorici dokazujeta, da trendi individualizacije v poznomodernih družbah spreminjajo tudi ritual in da tradicionalne kolektivne rituale vse bolj nadomeščajo osebni. Ne gre torej za to, da bi v sodobnih družbah rituali izginjali; avtorici poznomodernost razumeta celo kot nekakšno dobo »hrepenenja po ritualih« (889). Ali kot piše Pevce Rozman, je neznošen občutek človeške nezadostnosti v dobi postmoderne ljudi naredil občutljive za religiozna vprašanja, v njih ostaja nostalgija za polnostjo izkustva vrednot in Presežnega (2017, 301). Schnell in Pali sta ugotovili, da udeleženci rituale vse pogosteje interpretirajo po svoje, in sicer kreativno in idiosinkratično. Osebni ritual sta opredelili na osnovi pomena cilja delovanja v ritualu. V sodobnem smislu naj bi delovanje razumeli kot hoteno in usmerjeno k določenemu cilju, medtem ko naj bi bil pri ritualu pomemben njegov

pomen⁴ (čemu) in ne neposredni cilj (zakaj). Ritualni naj bi bili namreč več kot samo vedenjski scenariji, ki opisujejo zaporedje dejanj, ki jih je treba upoštevati v določeni okoliščini. Vsebovali naj bi presežek pomena, ki se priključuje med samim ritualom in se nahaja v neki drugi resničnosti. Pravita, da posledično do tega pomena ni mogoče dostopati neposredno, saj po mnenju Luckmanna spada v sfero resničnosti, ki je ločena od vsakdanjega življenja. Pri tem razlikovanju resničnosti se sklicujeta na že opisano Luckmannovo razumevanje resničnosti. Na osnovi navedenega sklepanja osebni ritual opredelita kot formaliziran vzorec delovanja, ki kaže onkraj dejanskega dogodka, na določen pomen, ki prežame akterja (890). Menita, da je posledično mogoče tradicionalne religijske rituale izkusiti kot vzbujanje vertikalne transcendence (Boga ali višje sile), da so lahko prežeti z osebnim pomenom katere koli vrste (na primer *communitas*, rast, sprostitve), lahko pa so za posameznika tudi popolnoma brez pomena. Opozarjata, da imajo lahko na zunanaj očitno posvetni osebni rituali za nekatere posameznike izrecen verski pomen. Leonardo Boff je dokazoval, kako lahko razumevanje vsakdanjih obredov pomaga razumeti religiozne obrede, jim biti v nenehno podporo in vodilo k zavedanju, da je »svet poln ‚zakramentov‘ in s tem znamenje neke druge stvarnosti, ki je temelj vsem stvarjem« (Boff 1990, 7). Z njimi se človek potrjuje kot obredno in dialoško bitje, bitje praznovanja in iskanja transcendentne resničnosti, ki jo želi doseči s simbolnimi obrednimi dejanji, z gestami, znamenji in besedami.

»Vsak obred, naj bo posvetnega ali verskega značaja, pa ustvarja v človeku določen red: notranji, ker je obred kljub dialogu nadinteresno dejanje, ki se mu je treba podrediti in izročiti, da te prevzame in duhovno prenovi, medtem ko zunanji red zagotavlja usklajen, nemoten potek in dejavno sodelovanje navzočih. Ta red, ki se ustvarja v posvetnem ali verskem dialogu, pa lepo razlaga tudi stara slovenska beseda ‚obrediti‘, to je postaviti v red. To pomeni, da je namen obrednega dialoga v tem, da doseže soglasje oziroma da človek v dialogu doživi potrditev, pomiritev in notranjo harmonijo, smisel, srečo in zadovoljstvo.« (Krajnc 2022, 783)

Na žalost rituali v poznomodernih družbah izgubljajo svojo družbeno regulatorno in integrativno vlogo, ki je bila značilna za tradicionalne družbe. »Nekateri jih zavračajo, ker jih ovirajo ali omejujejo pri svobodnem odločanju, drugi, ker nosijo v sebi vonj stoletij ali so jih uporabljali nacistični in drugi ideologi, spet drugi, ker so bili morda prisiljeni, da so jih obhajali, in v njih niso našli smisla ali potrditve svojega gledanja na svet.« (784) Po drugi strani pa vidimo, da se pomen ritualov za posameznike celo krepi, s tem ko je individualizacija prinesla »nov modus podružbljanja« (Beck 2009, 187), ki naj bi na bistveno drugačen način oblikoval razmerje med individuumom in družbo tudi na področju ritualov.

⁴ Torej pogledamo na ritual kot teleologijo in ne kot deontologijo.

4. Izpovedi romarjev o razumevanju Jakobove školjke in rumene puščice

Školjka simbolizira velika potovanja in evolucije, in sicer tako notranje kot zunanje (Chevalier in Gheerbrant 1995, 602), medtem ko potovanje simbolizira tako iskanje kot tudi beg pred samim sabo. Med tem begu pa popotniki pogosto najdejo prav to, pred čemer so hoteli pobegniti: sami sebe (473). Podobno Chemin (2011) v doktorski disertaciji o romanju po Caminu meni, da tako splošna simbolika romanja kot tudi specifična v religijski tradiciji kažeta na idejo romanja kot iskanja ali odiseje. Romarji tako iščejo nekaj, kar leži zunaj ustaljenih vzorcev vsakodnevnega življenja, zato se iz njega umaknejo. Chemin poudarja, da gre pri romanju najprej za iskanje odgovorov na eksistenčna vprašanja, ki si jih v krščanstvu romar postavlja o tem, kaj je smisel življenja, kaj nas čaka po smrti in kako si zagotoviti večno življenje. »Vsako krščansko romanje mora prek Jezusa Kristusa v Svetem Duhu voditi k Očetu, vsako romanje kristjanov mora biti in ostati kristološko in kristocentrično usmerjeno; voditi ga morata njegova beseda in njegovo življenje, v povezanosti s skupnostjo vanj verujočih, s Cerkvijo in krajevnim občestvom, nositi ga mora versko izkustvo, da Božji Duh živi v nas in nas nagiba k delovanju iz vere.« (Baumgartner 1994, 290) Pravzaprav je religiozno razmerje moč razumeti kot romanje, kajti Bog »kot skrivnostno in dobro bitje ljubeče kliče, vabi in potrpežljivo čaka, da se človek svobodno odloči zanj in stopi skupaj z njim po poti življenja, na romanje skozi življenje. /.../ Vera se tako kaže kot prehajanje poti, ki se končuje v Kristusu.« (Pevc Rozman 2017, 300) Kot simbol tega notranjega, duhovnega romanja pa se uporablja tudi školjko.

Puščica predstavlja simbol združitve, sinteze in odločitve. Nakazuje smer, v kateri lahko dosežemo svojo lastno, resnično identiteto, individualnost, osebnost. Hkrati pomeni »zračno premočrtnost poti, ki se ne zmeni za težo in simbolično prekorači zemeljske razmere« (Chevalier in Gheerbrant 1995, 497).

Tudi barve imajo svoj pomen in rumena je barva zlata in sonca, barva s čarobno močjo, barva vernika, svetlobe, intuicije, intenzivna, najtoplejša, najbolj ekspanzivna, najgorečnejša barva, ki prerašča okvirje, kamor bi jo radi stisnili in jo je težko ugasniti.« (Chevalier in Gheerbrant 1995, 521).

Zdi se, da je lahko romar v stiku z neko drugo resničnostjo, v kateri si ljudje ne delimo skupnih pomenov preko jezika, ampak so pomeni na neki način že usklajeni v simbolih. Kot se izrazi francoski romar:

»Od časa do časa so mi pomignile rumene puščice ali školjke. Govoril sem njihov jezik.« (Rufin 2015, 132)

Irski romar, jezuit McManus, pa ne govori o neki drugi resničnosti, ampak o drugem času, o kairosu:

»V grščini obstajata dve besedi za čas: chronos in kairos. Chronos se nanaša na kronološki čas ali na sistematično urejen, merljiv čas. Kairos pa pomeni ‚zunaj časa‘ ali ‚primeren čas‘ in ima tudi duhovni pomen: čas, ki je odmaknjen od vsakdanjega življenja.« (McManus 2018, 119)

Slika 1: Obcestni kamen s stilizirano Jakobovo školjko in rumeno puščico (vir: osebni arhiv)

Kairos je čas milosti, čas, ki nas vodi v izkustvo transcendentnega, čas, ki nam je podarjen od znotraj in se zanj svobodno odločamo po svoji veri ali po svoji notranji naravnosti ali naklonjenosti. Gre za doživetje zastonske Božje milosti. McManus jo opiše takole:

»Dolgo časa sem sedel tam in samo bil. To je bil zdaj Božji čas, kairos, čas, ki je zunaj kronološkega časa, ko se dogajajo izredne stvari. Izkušnja, da živim v Božji ljubezni, ljubezni, ki mi jo radodarno podarja Bog, mi je bila v veliko tolažbo in uteho. Močno sem čutil to svojo obdarjenost, milost ali blagoslov, saj si tega nisem z ničimer prislužil ali zaradi česar koli zaslužil.« (McManus 2018, 201)

Jakobova školjka in rumena puščica sta najpomembnejša znaka in simbola na Caminu, ki označujeta poti. Najdemo jih povsod: na betonskih oznakah ob poti, narisane na tla in prometne znake, viseče na izvešenkah in izklesane v skale. Ker je školjka tudi oznaka romarja, jo od začetka do konca poti nosijo pripeto na nahrbtnik, redkeje pripeto na oblačilo ali trak okoli vratu ter jo kot spomin na romanje odnesejo tudi domov. Po vrnitvi domov romarji pogosto dodelijo školjki najpomembnejši prostor v hiši ali jo obesijo zunaj hiše, tudi na vhodna vrata kot znak, da je Camino še vedno z njimi (Chemin 2011). Kot pravita slovenska romarja, danes školjke skupaj z rumenimi puščicami označujejo pot, v preteklosti pa so tudi bile namenjene za:

»V današnjem času je simbol školjke namenjen orientaciji in oznaki za pravo smer, v preteklosti pa je bila njena uporaba tudi bolj praktične narave.

Slika 2: Oznaka poti z rumeno puščico in Jakobovo školjko, pritrjena na fasado hiše (vir:

Ne samo kot kažipot, ampak tudi kot kozarec za pitje, jedilni pribor ali kot skleda. Zdaj po večini visi na nahrbtnnikih zgolj kot simbol Jakobove poti. Utori na školjki, ki se stekajo skupaj v ožjem delu školjke, predstavljajo različne smeri, od koder prihajajo romarji, vsi pa se stekajo v eno mesto, v Santiago de Compostelo.« (Vranjek 2015, 158)

Tako vidimo, da je školjka iz objekta postala znamenje, s pomočjo katerega aktiviramo interpretacijo, se orientiramo in nadaljujemo pot, poveže nas z oddaljenim obzorjem in nas vodi k cilju. Ker školjka ni več samo predmet, ampak simbol, jo romar pritrudi na nahrbtnnik, da mu govori na srce in dušo, obenem mu je tudi v spomin in spodbudo k še večjemu hrepenenju po cilju.

Večina romarjev in pohodnikov se z Jakobovo školjko oskrbi že na samem začetku. Nekateri jo vzamejo s sabo kot nekaj, kar priliči Caminu, drugi pa tudi, da jim drami zavest, so na Caminu in jih nekdo vedno spremlja:

»V uradu za romarje prejmem Jakobovo školjko, ki si jo obesim na nahrbtnnik. Spremljala me bo celo pot.« (Lepej Bašelj 2009, 11)

So pa tudi taki, ki jih znamenje školjke ne nagovarja. Ti ostanejo po fenomenoloških kategorijah Charlesa Sanders Peircea samo na ravnini Prvosti ali možnosti, brez kakršne koli interpretacije, neodvisno od česar koli drugega (Peirce 2004, 10–32). To držo je zavzela Petra Škarja (2017) in zapisala:

»Da, školjka pokrovača. Simbol Camina. Večina popotnikov jo nosi s sabo kot znak, da hodi po Caminu (kakor da preznojeno čelo, ožuljene noge, ogromen nahrbtnnik in pohodne palice niso dovolj očiten znak).« (142)

In si je

»želela, da bi takšno školjko našla na koncu svoje poti, zato sem bila za zdaj ena redkih popotnic brez nje« (143).

Prvotno so Jakobove školjke, pripeljane z obale Galicije, romarji kupovali na cilju, v Santiagu de Compostela, in jih kot dokaz, da so romanje opravili, odnesli domov. Škarja je pot po Santiagu nadaljevala do Atlantske obale, do Finisterre, zato je lahko svojo željo izpolnila:

»Ko sem stopala po plitvini morja in gledala, kam je varno stopiti, ter obenem lovila ravnotežje ob bučanju valov, sem jo zagledala. Mojo školjko pokrovačo, simbol Camina. Bila je popolna. Najlepša. Vzela sem jo iz vode in jo varno shranila. Školjka, ki me bo spomnila na to pot tudi ob dnevih, ko bom njene nauke in spoznanja potisnila na stran.« (211)

Jakobovo školjko, ki jo je našla na koncu poti, je odnesla domov. To pomeni, da je na primer po Peirceovi triadni razlagi, na relaciji z Drugim, to je z objektom (školjko), postala sposobna določiti Tretjega oz. interpretacijo, ki omogoča nov pogled na svet:

»Na letalu sem s školjko pokrovačo v eni roki in limonado v drugi gledala oblake. Takrat se še nisem zavedala, kaj mi bo pot dala. Nisem vedela, kakšne preizkušnje me čakajo doma. Nisem slutila, da moraš procese, ki jih predeleješ v drugem okolju, stran od čustvene navezanosti na okolje in poznane ljudi, predelati doma. Da je tam pravi boj. Ali, raje kot boj, recimo proces. Takrat tudi nisem vedela, kako drugače bom videla svet doma.« (217)

Tudi Luckmann (2007) razlikuje simbol od nosilca pomena simbola. Meni, da simbol pripada drugemu območju stvarnosti kakor sam nosilec pomena, ki je sestavni del vsakdanje stvarnosti. Če ponazorimo na primeru školjke, lahko rečemo, da je školjka kot mehkužec in nosilec pomena del vsakdanjega sveta, medtem ko pomen školjke kot simbola (morda iskanje druge polovice) to ni. Nosilec pomena lahko služi kot sredstvo spomina ali kot sporočilo soljudem, kaj so doživeli zunaj vsakdanjika, s tem pa lahko človek na neki način izkuša velike transcendence. Kot pravi Luckmann: »Simbolični pomeni so z določenimi nosilci pomena vezani spomini na izkustva zunaj vsakdanjih stvarnosti, prinesenih nazaj v normalno stanje vsakdanjika.« (2007, 98) Nosilec pomena je tako lahko tudi lupina Jakobove školjke, ki je sestavni del vsakdanje stvarnosti in romarju predstavlja spomin na izkustvo samega romanja, potovanja in iskanja. Povedano lahko potrdimo z dvema citatoma Petre Škarje (2017), ki je po vrnitvi domov lupino školjke kot nujen pripomoček nosila s sabo na predstavitve svoje knjige o Caminu:

»V naglici sem pograbila slike s Camina, računalnik s predstavitvijo in avtomobilske ključe. Ter seveda svojo školjko pokrovačo, saj brez nje ne morem razlagati o Camino doživetju.« (229)

Zanjo ima tudi poseben pomen:

»[...] sem vedno pomislila [...] ob pogledu na Jakobovo školjko na to, da je življenje kljub nekaterim težkim korakom lepo.« (227)

V školjki je lahko skrit tudi cilj iskanja, spoznanje:

»Šla si iskat biser spoznanja in Jakobova školjka ti ga je pokazala.« (Lepej Bašelj 2009, 87)

Tako vidimo, da se nekateri dokopljejo samo do spoznanja, da je življenje lepo. Po mnenju ameriške romarke pa je cilj iskanja nekaj več, in sicer najti drugo polovico:

»Očitno je, da v sodobnem svetu skorajda vsak išče sopotnika, v katerem bi se zrcalil tisti njegov del, ki ga pogreša. Videti je, kakor bi se s tem ubadal večji del ljudi v naši civilizaciji. Zdi se, da pesmi, romane, šale, religijo in duhovna iskanja navdihuje želja, da bi našli in se povezali s svojo manjkajočo drugo polovico.« (MacLaine 2001, 240)

Ob školjki pa rumene puščice, skupaj z dogovorjenimi oznakami, s katero so prepredene romarske poti in služijo romarjem kot kašipot, koristijo kot simbol za smer življenja. S pridevnikom rumene na neki način poudarjajo vidnost in povezavo s Caminom. Romarji verjamejo, da rumene puščice označujejo pravo smer in se brezskrbno prepustijo poti. Želijo si, da bi tudi v vsakdanjem življenju s tolikšno lahkotnostjo razbirali pravo smer življenja, mu zaupali in se mu prepustili:

»Moram reči, da je bila celotna pot zelo dobro označena z rumenimi puščicami in s školjkicami. Čeprav nisva imeli zemljevida, se niti enkrat nisva izgubili. Če pozorno spremljaš znake in jim slediš, si na pravi poti in ne moreš zaiti. Tako kot v življenju. Le na znake moraš biti pozoren, ki ti kažejo pravo Pot.« (Jernejčič 2014, 99)

»Ni se mi bilo treba ukvarjati s tem, ali bi zavila desno ali bi zavila levo, nisem se spraševala, ali sem na pravi poti ali ne, rumene puščice sem brezpogojno sprejemala kot pravo pot. Hoja skozi vsakdanje življenje pa je hoja brez označene poti, hoja brez vidnega pomena in hoja proti neznanemu cilju, za katerega ne veš, kdaj ga boš dosegel. Koliko lepše je hoditi po Jakobovi poti, urejeni, določeni, predvidljivi in zagotavljeni.« (Brumec 2016, 182)

»Zavijem v smeri rumene puščice, in ko se prepričam, da je ta pot res prava, spoznam, da moram tudi v življenju upoštevati svoje znake in hoditi po poti, ki se meni zdi znana in prava, ne glede na to, kam gredo vsi ostali.« (Klug 2018, 51)

Rumena puščica lahko tudi vzbuja idejo, da gre pri romanju po Caminu samo za osebni ritual, pri katerem je pot pomembnejša od cilja in katere pomen si določiš sam:

»Rumena puščica je znak poti Camina, tu je simbolično prikazana kot znak, ki ti ga poda angel oziroma Narava sama. Ni toliko pomemben cilj in sama hoja, kot to, kaj se dogaja na poti. ‚Daj piti žejnemu, pomagaj utrujenemu, bodi dober, širi dobro. To je prava pot Camina.‘ V ozadju je slikar naslikal dva pohodnika, ki zgolj sledita puščicam z namenom, da prideta na cilj, a pozabljata na pot in na to, kaj je bistvo Camina – in to ni prav. ‚Zgolj hodi ti do cilja, v našem primeru do mesta Santiago de Compostela, katerega pomen je določil nekdo drug, ti ne bo prineslo prave sreče v življenju.‘ (Škarja 2017, 85)

Chevalier in Gheerbrant (1995) menita, da s tem, ko simboli povezujejo, lahko opravljajo tudi terapevtsko funkcijo. Simbol namreč po njunem mnenju izraža rešničnost kot nekaj neopredeljivega in globoko občutnega, nekaj, kar ni enako tistemu, kar je predstavljeno z zunanjimi potezami, zato posameznik čuti svojo pripadnost k celoti, ki ga istočasno navdaja z grozo in pomirja ter usposablja za življenje.

»Vsak od nas je delček iste celote in to tukaj, na Caminu, občutimo ... samo hodimo po rumenih puščicah.« (Brumec 2016, 129)

»Slediš rumenim puščicam, se prepustiš, [...] Dojemljivost za vsak nasmeh, veselje, vibracije, ki jih oddajajo ljudje, s katerimi te družijo podobne izkušnje in občutja. Vzhičenost ob občutku, da si v družbi sorodnih duš, kot da si jih nekoč nekje že srečal, objem na cilju, vsak pusti delček sebe v tebi.« (Gliha 2018, 238)

»Školjka in rumene puščice nas povezujejo. In prav vsi včasih potrebujemo pomoč in oporo. Ko si takole gol, brez nadutosti, razmeroma ponižen in utrujen, ti ljudje pomagajo. Vedno. Ljudje so res dobri.« (Škarja 2017, 132)

Po povratku domov nekateri pogrešajo rumene puščice:

»Za rumeno puščico, ki bi na ključnih življenjskih razpotjih suvereno pokazala pravo smer, pa bi – skoraj brez pretiravanja – dala življenje.« (Remškar 2017, 18)

»[...] v mestu teh znamenitih kaminovskih puščic – brez katerih kasneje v svetu z nešteto možnostmi skoraj ne znamo več živeti – ravno ne mrgoli.« (Grešak 2017, 10)

»Pogrešam, zelo pogrešam rumene puščice in Jakobove školjke [...]« (Gričnik 2018, 41)

In hrepenijo po ponovnem odhodu na pot:

»A svetlika se v občasnih temnih mrkih imenitno dejstvo, da je vedno na voljo tipka Reset: da obstaja mehanizem, prostor, svet, nedaleč od mojega, kjer se zaciklani preobremenjeni sistem začne postavljati na novo – s prvim korakom, ki sledi rumenim kažipotom. Niti ne stane. Niti ne traja. Za po-

novni zagon ali samo za osvežitev ekrana. Opremljena z zlato garancijo bo ta možnost hodila ob meni do konca mojih dni.« (Remškar 2017, 74)

5. Sklepne ugotovitve

Urejena resničnost vsakdanjega življenja je popredmetena, sestavljena iz vrst predmetov, ki so bili ob vstopu posameznika v družbo že označeni kot predmeti in obstajajo neodvisno od človekove zavesti in mišljenja. Popredmetenje skupaj z njegovimi pomeni zagotavlja jezik, ki ga posameznik uporablja v vsakdanjem življenju. Intersubjektivna resničnost skupnih pomenov ima mejo, preko katere lahko človek na podlagi simbolov izkuša neko drugo stvarnost, ki ni neposredno izkustvena in je v vsakodnevnem svetu nedostopna.

Simboli delujejo v družbenem okviru rituala, kamor spada tudi romanje. V njem obstajajo ugodne okoliščine za hojo na meji napetosti zavesti, ki je meja med vsakdanjo in zunajvsakdanjo resničnostjo. V ritualu komunikacija poteka s pomočjo simbolov, ki so nekakšno okno v nevsakdanjo resničnost in imajo lahko na romanju ključno vlogo. Skoznje lahko človek izkuša velike transcendence.

Pri ritualu gre za nekaj več kot samo vedenjski scenarij, ki opisuje zaporedje dejanj, saj vsebuje presežek pomena, ki se nahaja v neki drugi resničnosti. Iz tega razloga do njega ni mogoče dostopati neposredno, lahko pa se ga s pomočjo simbolov priključimo med samim ritualom.

V poznomodernosti udeleženci rituale vse pogosteje interpretirajo po svoje, kreativno in idiosinkratično, zato se preoblikujejo v osebne rituale. Opredelimo jih lahko kot formalizirane vzorce delovanja, ki so simbolično osredinjeni na specifični pomen, določen od posameznika. Primer takega osebnega rituala je romanje po Caminu.

Na osnovi osebnoizpovednih izkušenj romarjev lahko sklepamo, da romarji izkušajo transcendentna izkustva. Gre za izkustva, ki jih presegajo in so v vsakodnevnem svetu nedostopna. Prav tako niso neposredno izkustvena, ampak so izkustvena skozi simbole. Simbole izkušajo kot nekaj neposredno danega in izkušeneega, kot tudi kot opozorilo na nekaj drugega, kar ni neposredno dano ali izkušeno, saj tega drugega ni mogoče neposredno izkusiti, saj pripada neki drugi, transcendentni in morda neizrekljivi stvarnosti. V svetu romanja Santiago de Compostela torej romarji izkušajo velike transcendence zelo podobno, kot jih je razumel Luckmann. Samo lupino Jakobove školjke kot nosilca pomena simbola pogosto tudi prinesejo z romanja domov, da jim koristi kot sredstvo spomina ali kot sporočilo soljudem, kaj so doživeli zunaj vsakdanjika. Lupina Jakobove školjke, ki je sestavni del vsakdanje stvarnosti, je torej nosilec pomena simbola, ki romarju lahko predstavlja spomin na izkustvo samega romanja. Ne glede na to, ali romar prinese nazaj v običajno stanje vsakdanjika nosilec pomena simbola tudi fizično, pa se vrne z romanja obogaten s simboličnim pomenom samega simbola, ki je z določenim nosilcem pomena simbola vezan spomin na izkustva zunaj vsakdanjih stvarnosti.

Drugače povedano, romar po vrnitvi v stvarnost dnevnega življenja spomine na transcendentna izkustva lahko ponovno priklīče, interpretira in izrazi s simboli. Na ta način lahko z njihovo pomočjo raziskuje področja onkraj vsakdanje stvarnosti.

Simbol školjke lahko romarju predstavlja iskanje ali dve polovici iste celote. Ker sta se polovici ločili, se stalno iščeta, da bi sestavljeni spet zadobili svoj prvotni pomen in sporočilo. Sama lupina pokrovače kot nosilec pomena simbola lahko torej romarja opozarja na sonavzoče, iskanje samega sebe, iskanje druge polovice, medtem ko rumena puščica kaže na smer, v kateri je treba iskati ponovno združitve. Zdi se, da gre za spoznanje romarjev, da se je treba prepustiti življenju, da nas vodi. Tak sklep vsebuje tudi nekaj ali nedorečenega, ali neznanega, ali prikritega, kar ni mogoče natančno določiti ali v celoti razložiti, prav tako pa ne upati, da bo to kdaj mogoče do konca opredeliti ali pojasniti. Simboli namreč niso razumsko dosegljivi, zato nas usmerijo k idejam, ki so onkraj dosega razuma.

Reference

- Artnik Knibbe, Tjaši.** 2016. *Ranljiva: zgodbe z Jakobove poti (El Camino de Santiago), 850 km dolge poti prisotnosti, prebujenosti in miline.* Ljubljana: Remco Knibbe.
- Baumgartner, Konrad.** 1994. Romanje in pobožnost v napšem času. *Bogoslovni vestnik* 54, št. 4:289–297.
- Beck, Ulrich.** 2009. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno.* Ljubljana: Krtina.
- Berger, Peter L., in Thomas Luckmann.** 1988. *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja.* Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Boff, Leonardo.** 1990. *Zakramenti življenja in življenje zakramentov.* Celje: Mohorjeva družba.
- Brumec, Snežana.** 2016. *Camino.* Slovenske Konjice: samozaložba.
- . 2021. The Camino de Santiago in Late Modernity: Examining Transformative Aftereffects of the Pilgrimage Experience. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage* 9, št. 6.
- . 2022. Life changes after the Camino de Santiago pilgrimage, including a deeper sense of spirituality. *Journal for the Study of Spirituality* 12, št. 1:20–35.
- Brumec, Snežana, in Nikolaj Aracki Rosenfeld.** 2021. Primerjava življenjskih sprememb po romanju in po obsmrtnih izkušnjah. *Bogoslovni vestnik* 81, št. 3:395–710.
- Brumec, Snežana, Miran Lavrič in Andrej Naterer.** 2023. Exceptional human experiences among pilgrims on the Camino de Santiago: A typology of experiences and transformative aftereffects. *Psychology of Religion and Spirituality* 15, št. 4:605–617.
- Chemin, Eduardo.** 2011. Pilgrimage in a Secular Age. Doktorska disertacija. University of Exeter.
- Chevalier, Jean, in Alain Gheerbrant.** 1995. *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila.* Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Farias, Miguel, Thomas J. Coleman III, James E. Bartlett, Lluís Oviedo, Pedro Soares, Tiago Santos in Maria del Carmen Bas.** 2019. Atheists on the Santiago Way: Examining Motivations to Go On Pilgrimage. *Sociology of Religion: A Quarterly Review* 80, št. 1:28–44.
- Geertz, Clifford.** 1973. *The interpretation of cultures: Selected essays.* New York: Basic Books.
- Gliha, Franc.** 2018. *Camino de Santiago: V dveh delih.* Grosuplje: Ekonos.
- Gričnik, Ivan.** 2014. *Moj Camino.* Maribor: Ognjišče.
- . 2018. *Od Santiaga do Assisija.* Maribor: Ognjišče.
- Grešak, Mojca.** 2017. *In smo šle: mame in hčere na Caminu.* Tržič: samozaložba.
- Jernejčič, Nataša.** 2014. *Moja pot: Camino de Santiago.* Kranj: samozaložba.
- Jung, Carl G.** 2003. *Človek in njegovi simboli.* Ljubljana: Mladinska knjiga Založba.
- Killgrove, Kristina.** 2017. Archaeologists Uncover The Skeleton Of A Medieval Christian Pilgrim With Leprosy. *Forbes*. 26. 1. <https://www.forbes.com/sites/kristinakilgrove/2017/01/26/skeleton-and-artifacts-expose-medieval-chri->

- stian-pilgrim-with-leprosy/#459a4a4f70b7 (pridobljeno 21. 1. 2023).
- Klug, Mojca.** 2018. *Camino Frances: Moj poskus pobega od ‚brezsmislov‘ sodobne družbe.* Maribor: Kopija – nova.
- Krajnc, Slavko.** 2014. Liturgy and Tillich's theory of symbols. *Bogoslovni vestnik* 74, št. 2:311–325.
- — —. 2022. Človek je obredno-dialoško bitje in bitje praznovanja. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 4:781–798.
- Lavrič, Miran, Snežana Brumec in Andrej Naterer.** 2021. Exceptional human experiences among pilgrims on the Camino de Santiago: A study of self-reported experiences and transformative aftereffects. *International Journal of Transpersonal Studies* 40, št. 2.
- Lepej Bašelj, Staša.** 2009. *Camino: moja samotna pot ali čiščenje duše in telesa po žensko.* Ljubljana: Jutro.
- Luckmann, Thomas.** 2007. *Družba, komunikacija, smisel, transcendenca.* Ljubljana: Študentska založba.
- Maclaine, Shirley.** 2007. *Camino: po stezi zvezd.* Maribor: Obzorja.
- Novak, Nace.** 2004. *Camino: Od Nove Gorice do Kompostele.* Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Oviedo, Lluís, Scarlet de Courcier in Miguel Farías.** 2014. Rise of Pilgrims on the Camino to Santiago: Sign of Change or Religious Revival? *Review of Religious Research* 56, št. 3:433–442.
- Peirce, Charles Sanders.** 2004. *Izbrani spisi o teoriji znaka in pomena ter pragmatizmu.* Ljubljana.
- Pevce Rozman, Mateja.** 2017. Pomen in vloga religije v sodobni postmoderni družbi in iskanje bistva religioznega fenomena. *Bogoslovni vestnik* 77, št. 2:289–301.
- Pilgrim's Reception Office.** 2023. Información Estadística Oficina Peregrino para 2022 hasta diciembre. Pilgrim's Reception Office. <https://oficinadelperegrino.com/en/statistics-2/> (pridobljeno 21. 7. 2023)
- Potdevin, Jean-Marc.** 2013. *Resetiran: Mistična izkušnja poslovneža na pešpoti v Kompostelo.* Ljubljana: Družina.
- Remškar, Eva.** 2017. *In smo šle: mame in hčere na Caminu.* Tržič: samozaložba.
- Rosenberg, Alfons.** 1987. *Odkrivajmo simbole: prasimboli in njihovo spreminjanje.* Celje: Mohorjeva družba.
- Rufin, Jean-Cristopher.** 2015. *Večna Jakobova pot: nisem se ji mogel upreti.* Ljubljana: Modrijan.
- Schnell, Tatjana, in Sara Pali.** 2013. Pilgrimage Today: The Meaning Making Potential of Ritual. *Mental Health, Religion and Culture* 16, št. 9:887–902. <https://doi.org/10.1080/13674676.2013.766449>.
- Škarja, Petra.** 2017. *Camino: od suženjstva do svobode.* Novo mesto: 5KA Izobraževanja.
- Truhlar, Vladimir.** 1974. *Leksikon duhovnosti.* Celje: Mohorjeva družba.
- Vranjek, Bojana.** 2015. *Camino: mistika nevidnega sveta.* Slovenj Gradec: samozaložba.